

RESILIENS I FREMTIDEN. INTEGRATIVE METATEORETISKE BIDRAG

Ida Bering Christiansen¹ & Dion Sommer²

Resiliensforskningen har ikke beskæftiget sig med, hvordan metateorier, som dynamisk systemteori, transaktionsteori og probabilistisk epigenese, kan forklare fænomenet resiliens. Dette, til trods for at teorierne er blevet foreslået som særlig centrale for den fremtidige resiliensforskning. Denne artikel vil nærmere undersøge disse metateoriers integrative potentiale, herunder vurdere deres indbyrdes faglige forskelle og ligheder. Metateorierne kan tilbyde helt nye måder at forstå fænomenet resiliens på, f.eks. som et både intergenerationelt fænomen og et attractor-mønster. Ligeledes kan integrationen af metateoriene i forskningen føre frem til nyskabende tværvideenskabelige hypoteser om resiliens. Metateorierne kan derfor bidrage med et teoretisk fundament under fremtidens resiliensforskning.

1. Indledning

Resiliens er en fordanskning af det engelske ord *resilience*, som betyder “elasticitet”, “spændstighed” og evnen til at rette sig op. Generelt er resiliensforskning præget af manglende konsensus omkring definitionen af resiliens (Luthar et al., 2000), men ofte defineres resiliens som en proces, der betegner relativt positiv adaptation på trods af oplevelse af signifikant risiko eller traumer (Sommer, 2011). Implicit i denne definition ligger det, at der skal være to betingelser til stede, for at der er tale om resiliens, i form af 1) udsættelse for signifikant risiko og 2) opnåelse af positiv adaptation på trods af risiko. En anden måde at definere resiliens på præsenteres af Masten (2007), som beskriver resiliens som “*a very broad idea referring to the capacity of dynamic systems to withstand or recover from significant disturbances*” (Masten, 2007, p. 923). Resiliens forstås hermed som interaktionen mellem forskellige systemer, som opererer på forskellige analyseniveauer i udviklingen, lige fra celleplan til et mere kulturelt plan, og som opererer over forskellige tidsskalaer (Masten, 2007). I og med at resiliens bliver et resultat af forskellige systemer, som interagerer på forskellige analyseniveauer, bli-

1 Ida Bering Christiansen er bachelor, stud.psych. ved Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.

2 Dion Sommer er professor i udviklingspsykologi ved Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.

ver det relevant at have en interdisciplinær og integrativ tilgang til resiliens, hvilket er i tråd med denne artikels fokus.

Et problem ved resiliensforskningen er generelt dens ateoretiske karakter, meget righoldige, men fragmentariske empiri. På trods af ovenstående definitions dynamiske systemtilgang har det mest karakter af et statement, for når man læser forskningen, viser der sig en udpræget *mangel på brug af metamodeller*, som kan integrere de adskillige løsrevne empiriske fund og ikke mindst føre forskningen videre, f.eks. i tværvideenskabelig retning. I sit afsluttende perspektiv på fremtidens resiliensforskning argumenterede Sommer (2011) dog, uden at uddybe det, for inddragelsen af integrative metamodeller, f.eks. systemteori, transaktionsteori og probabilistisk epigenese. Denne artikel vil tage udgangspunkt i, hvor Sommer (2011) slap, ved at argumentere for de integrative forklaringspotentialer i forhold til resiliens, som ligger i de nævnte metateorier. Der ligger også indlejret et videnskabsteoretisk og en paradigmatisk diskussion i dette, da klassiske modsætninger opløses, som f.eks. "arv versus miljø", "psyke versus biologi", "indre versus ydre".

2. Resiliensbegrebets udvikling

Forståelsen af resiliens har ændret sig markant igennem årene, og generelt kan resiliensforskning siges at have udfoldet sig i fire bølger. Resiliensforskningen har rødder tilbage i forskning af Garmezy i 1960'erne. Garmezy undersøgte børn af skizofrene mødre og fandt overraskende, at en stor del af disse børn udviklede sig positivt på trods af høj risiko for udvikling af psykopatologi (Luthar, 2006). Tidligere studier havde vist lignende fund, men da det pågældende paradigme ikke kunne forklare denne udvikling, blev disse børn karakteriseret som "atypiske tilfælde" (Sommer, 2011). I samme periode blev resultaterne af Werner og Smiths longitudinale Kauai-studie med start i 1954 publiceret. Formålet med undersøgelsen var at belyse udviklingen fra fødsel til voksenalder hos de børn, som klarede sig godt på trods af opvækst i risikomiljøer, og dette studie blev banebrydende inden for resiliensforskningen, som ekspanderede de følgende år (Luthar, Cicchetti & Becker, 2000; Borge, 2004). Disse studier udgjorde den første bølge inden for resiliensforskningen, og denne periode gjorde således op med det skrøbelige barn, som havde været barnesyntet før paradigmeskiftet inden for udviklingspsykologien, og indførte derimod tanken om det usårlige barn (Sommer, 2011).

Usårligheden kom ligeledes til udtryk i begrebet *ego-resiliens*, hvor resiliens beskrives som et træk ved individet (Luthar et al., 2000), som gør, at individet kan stå imod risiko. Resiliens begrebsliggøres i første bølge således som individets iboende dispositionelle egenskaber, hvilket blev kritiseret i resiliensforskningens anden bølge i 1980'erne, som forstod resiliens som

langt mere kompliceret end en usårlig personlighed. I anden bølge kom der fokus på at forstå og beskrive de mange sårbarheds- og beskyttende faktorer, som har betydning for resiliens.

I den tredje bølge i 1990'erne kom der øget fokus på interventionen i forbindelse med resiliens, og forskningens resultater blev brugt til konkret at lave indgreb eller forebyggelse, som kunne fremme resiliens (Sommer, 2011). Resiliensforskningen befinder sig i dag i den fjerde bølge, hvor man har en dynamisk forståelse af resiliens, som et multidimensionalt fænomen, der består af et samspil mellem biologiske og miljømæssige faktorer (Masten, 2007). Ligeledes er den fjerde bølge kendetegnet ved at operere med integrative og interdisciplinære forklaringsmodeller, og specielt dynamisk systemteoretiske og transaktionelle modeller samt probabilistisk epigenese vinder indpas og beskrives som metateorier, der kan bidrage med nye perspektiver til resiliensforskningen (Sommer, 2011). Nærværende artikel tager afsæt i den fjerde bølge, og de forskellige metateorier vil nu blive præsenteret.

3. Tre metateorier

Dynamisk systemteori (DST) er en multidisciplinær tilgang, som opererer med udviklingen som et komplekst og nonlinear fænomen. Grundtanken i DST er, at individet ikke kun består af et system men af flere subsystemer, der er indlejret i hinanden og påvirker hinanden, hvorfor individet og dets udvikling kun kan forstås multikausal (Keenan, 2010). Der findes dog mange forskellige teorier og delteorier inden for DST, men overordnet kan DST opdeles i to lejre: den *kontekstuelle* og den *organismiske*. Witherington (2007) præsenterer dog en integrativ tilgang i form af en *organismisk-kontekstuel* DST, som ifølge Kunnen (2012) i høj grad ligner den organismiske tilgang, da begge tilgange opererer med mentale strukturer og ikke ser realtid og udvikling som værende lig med hinanden. Dette er i modsætning til den kontekstuelle DST, som ikke opererer med mentale repræsentationer, og som har fokus på adfærden ud fra her og nu-handlinger i en konkret kontekst (Witherington, 2007). Den kontekstuelle DST er bedst repræsenteret af Smith og Thelen (2003), hvorimod den organismisk-kontekstuelle DST bl.a. er repræsenteret af Gottlieb (2007) med probabilistisk epigenese (PE) (Witherington, 2007). Transaktionsteorien, som placeres som tilhørende resiliensforskningens fjerde bølge (Sommer, 2011), kan ligeledes placeres under DST (Lerner, 2002). Witherington (2007) forholder sig dog ikke eksplicit til, hvilken lejr transaktionsteorien bør placeres under, men da tilgangen opererer med mentale repræsentationer (Sameroff, 2010), vurderes den bedst at kunne placeres under den organismisk-kontekstuelle DST. Da både PE og transaktionsteorien kan placeres under denne tilgang til DST, vil de i artiklen blive benævnt ved teoriernes navne. De forskellige teorier inden for DST og deres forståelse af resiliens vil nu blive præsenteret.

3.1 Den kontekstuelle DST

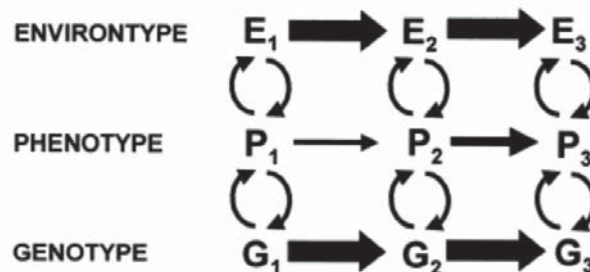
Smith og Thelen (2003) definerer udvikling som “*series of evolving and dissolving patterns of varying dynamic stability, rather than an inevitable march towards maturity*” (Smith & Thelen, 2003, p. 344). Disse mønstre opstår på baggrund af systemets selvorganisering, som er den proces, hvori mønstre er blevet skabt på baggrund af emergens fra komponenternes interaktion i det komplekse system uden nogen eksplicite instruktioner enten fra organismen eller miljøet. Selvorganiseringen er således ikke prædetermineret af nogen strukturer i systemet, men miljøets muligheder og begrænsninger kan påvirke denne selvorganisering (Thelen & Smith, 2006). En vigtig pointe er dog, at selvom selvorganiseringen rent teoretisk kunne føre til en række forskellige mønstre af adfærd, så er adfærdsmønstrene ofte meget begrænset. Dette skyldes, at systemet bliver tiltrukket af nogle bestemte tilstande under bestemte betingelser, som kaldes *attractor states*. Ved at disse attractor states gentages over tid, bliver de mere og mere stabile og forudsigelige. Nogle attractors vil således være større og dybere end andre, hvorfor systemet oftest trækkes over i denne tilstand, men til trods for dette påpeger den kontekstuelle DST, at attractors er dynamiske – dog skal der meget kraft eller nogle helt andre betingelser til for at ændre på disse meget stabile attractors (Thelen & Smith, 2006). Thelen og Smith (2006) påpeger yderligere, at udvikling sker over forskellige, men indlejrede tidsskalaer, som alle konstant påvirker hinanden, da de opererer i en cirkulær kausalitetsform. For at forstå menneskets adfærd og udvikling skal denne derfor studeres over tid og i forskellige kontekster. Ligeledes er det her og nu-handlinger i en bestemt kontekst i realtid, som får betydning for udviklingsbanen, og ikke fænomener, såsom mentale repræsentationer, og på denne måde bliver realtid og udviklingsmæssig tid lig med hinanden i den kontekstuelle DST (Witherington, 2007).

Ifølge den kontekstuelle DST kan resiliens beskrives som et attractor-mønster, der har udviklet sig over tid. Resiliens som et attractor-mønster udvikles på baggrund af systemets selvorganisering og er således et emergende produkt af komponenternes interaktion i det komplekse system. Denne selvorganisering er ikke prædetermineret af barnets indre dispositioner eller miljøet, hvorfor et begreb som ego-resiliens ikke giver mening ud fra denne forståelse. I og med at disse attractors er dynamiske, betyder dette også, at resiliens er et dynamisk begreb, som vil variere i stabilitet, hvorfor ontogenetisk stabilitet ikke kan forventes. Til trods for dette bliver en attractor som resilient adfærd gentaget over tid, hvilket fører til, at den resiliente adfærd bliver mere stabil og forudsigelig, og dette kan således forklare, hvorfor resiliens og det at udvise positiv adaptation er forholdsvis stabilt igennem livet (Luthar et al., 2000). Det dynamiske aspekt ved resiliens påpeges ligeledes ved, at resiliens ikke må forstås som en march mod en moden tilstand, hvilket er i tråd med, at resiliens ikke må forstås som et teleologisk endemål i udviklingen (Sommer, 2011). Ligeledes påpeger den

kontekstuelle DST, at mentale repræsentationer ikke spiller en rolle i udviklingen af resiliens, men at resiliens snarere er et resultat af systemets historie samt her og nu-handlinger i en bestemt kontekst i realtid. Menneskets fænomologi spiller således ingen rolle ifølge denne teoretiske position.

3.2 Transaktionsteori

Sameroff (2000) anser individet for et integreret hele, som består af forskellige systemer, der alle påvirker hinanden bidirektionelt. Udviklingsmæssige forandringer er drevet af nye kompleksiteter enten i individet eller i miljøet, som kræver nye adaptationer, og kompleksitet er således en forudsætning for udvikling, som er kendetegnet ved *transaktioner*. Sameroff (2009) skelner transaktioner fra interaktioner, idet transaktioner i modsætning til interaktioner indebærer, at parterne over tid forandrer og udvikler hinanden i emergende processer. Normativt set finder denne kompleksitet sted i barndommen og ungdommen, men ikke i voksenalderen, da konteksten ikke længere stiger i kompleksitet, hvorfor der oftest ikke opstår transaktioner, men snarere interaktioner i denne livsperiode (Sameroff, 2009). Set i forhold til resiliens betyder dette, at kompleksitet enten i individet eller miljøet er en forudsætning for udviklingen af resiliens, og at barndommen og ungdommen må ses som de essentielle perioder, hvor resiliens udvikles. Til at forklare udviklingsprocesser præsenterer Sameroff (2000) en model, som viser, at udvikling skal forstås som vedvarende transaktioner mellem barnets genotype, fænotype og miljøtype, som alle udvikles i et dynamisk system.

Figur 1. Model over transaktionel udvikling (Sameroff, 2000).

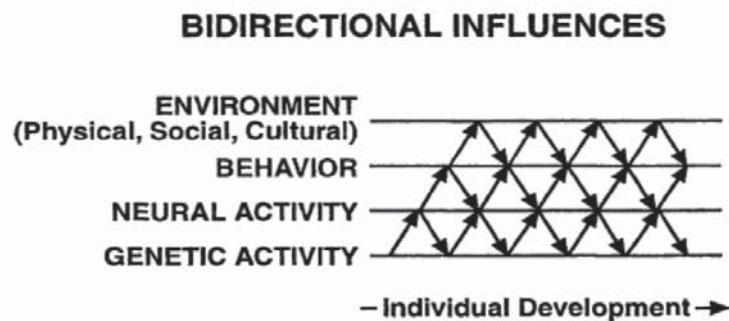
Set i forhold til resiliens skal modellen forstås således, at 1) fænotypen henviser til det resiliente individ, 2) genotypen udgør barnets biologiske konstitution, 3) miljøtypen betegner den sociale organisation rundt om barnet, som opererer gennem familiære og kulturelle socialiseringsmønstre (Sameroff, 2000). Ud fra transaktionsteorien kan resiliens således anskues som vedvarende transaktioner mellem barnets fænotype, genotype og miljøtype. Disse transaktioner sker ved, at genotypen og miljøtypen er fælles om at regulere fænotypen, samtidig med at begge disse over tid reguleres af fænotypen (Sameroff, 2000). Det resiliente barn udviser dermed ikke kun positiv adaptation på baggrund af den miljøtype, barnet er indlejret i, men i

lige så høj grad på grund af barnets genotype. Samtidig har barnets fænotype i form af resilient adfærd også en regulerende effekt på barnets miljø og biologiske konstitution.

Den kontekstuelle DST har dog kritiseret transaktionsteorien for ikke konkret at vise, hvordan genotypen og miljøtypen specifikt kombineres over tid og skaber nye former for adfærd (Thelen & Smith, 1994), hvilket er en kritik, som er berettiget. Det vurderes dog, at nyere PE-forskning kan eksemplificere, hvordan genotypen og fænotypen interagerer, hvorfor PE med fordel kan inddrages som et eksempel på, hvordan transaktioner foregår i udviklingen af resiliens. Dette skyldes ligeledes, at transaktionsteorien i sig selv er forholdsvis indholdstom, hvorfor Gottliebs teori om PE med fordel kan bruges til at uddybe, hvilke faktorer der kan tænkes at transcendere i et dynamisk system.

3.3 Probabilistisk epigenese (PE)

Ifølge Gottlieb (2007) kan udvikling forstås ud fra en metateoretisk model over PE, som består af fire analyseniveauer i form af genetisk aktivitet, neural aktivitet, adfærd samt miljøet (fysiske, sociale og kulturelle). Disse forskellige niveauer påvirker alle hinanden, og man skal derfor ikke bare forstå de forskellige analyseniveauer, men også deres interaktion og reciprocitet med hinanden for at forstå menneskets mangesidede udvikling.

Figur 2. Metateoretisk model over probabilistisk epigenese (Gottlieb, 2007).

PE opererer således i lighed med Mastens (2007) definition på resiliens med *multilevel dynamics* og har dermed fokus på det dynamiske aspekt ved resiliens over forskellige analyseniveauer. Resiliens udvikler sig som et resultat af, at forskellige analyseniveauer interagerer og påvirker hinanden bidirektionelt, og i lighed med transaktionsteorien og den kontekstuelle DST argumenterer PE for, at resiliens ikke kan forstås ud fra lineære udviklingsforklaringer, men snarere multikausale årsagssammenhænge (Gottlieb, 2007). Udviklingen af resiliens kan f.eks. forstås som udviklingsstier med forskelligt endemål, som er mere eller mindre sandsynlige for forskellige individer, afhængigt af hvordan de forskellige faktorer på

de forskellige niveauer interagerer. Som problematiseret af Sommer (2011) er det uklart, hvorvidt PE opererer med interaktioner eller transaktioner mellem de fire analyseniveauer. Eksempelvis viser figur 2 påvirkningspile mellem de forskellige niveauer, men som i figur 1 er modellen ikke indlejret i tidssekvenser. I og med at Gottliebs (2007) empiri bl.a. omhandler, hvordan genmaterialet er påvirket af miljøpåvirkninger i form af et nyt fænotypisk udfald, må dette siges at leve op til definitionen af transaktioner, som handler om, at en aktivitet i ét element forandrer aktiviteten i et andet element (Sameroff, 2009), og dermed vurderes PE at være forenelig med transaktionsteorien.

4. Metateoriernes forståelse af resiliens

Teoriene inden for DST adskiller sig i deres forståelse af resiliens, alt efter om resiliens skal forstås som 1) et attractor-mønster, som er skabt på baggrund af systemets selvorganisering,

2) transaktioner mellem genotype, fænotype og miljøtype eller 3) interaktioner mellem fire forskellige analyseniveauer i et system. Teoriene er dog enige om, at resiliens er et dynamisk og systemisk begreb, som udvikles på baggrund af interaktioner mellem systemets forskellige komponenter. Teoriene forstår ligeledes resiliens som et multidimensionalt begreb, hvorfor klassiske dikotomier, såsom arv og miljø, som ellers har karakteriseret resiliensforskningen i mange år (Luthar et al., 2000), bortfalder.

En yderligere konsekvens ved at se på resiliens gennem DST og PE er, at udviklingen bliver mindre determinerende og forudsigelig. Dette understøttes af, at to ens genotyper kan have forskellig fænotype afhængigt af miljøtypen, samtidig med at to ens fænotyper kan skyldes forskellig genotype og miljøtype (Gottlieb, 2007; Sameroff, 2000), hvilket kan forklare den ækvifinalitet og *multifinalitet*, som resiliens er kendetegnet ved (Luthar et al., 2000). I de følgende afsnit vil det gennem en diskussion blive uddybet, hvordan teoriene forstår resiliens, og hvor teoriene er enige og uenige i forståelsen af resiliens.

4.1 Den temporale dimension i resiliens

Ifølge Sameroff (2009) udvikles resiliens i barndommen og ungdommen, da disse livsperioder er kendetegnet ved kompleksitet. Ifølge den kontekstuelle DST og PE er dette en reduktionistisk måde at anskue resiliens på, da systemet hele tiden selvorganiserer sig mellem de forskellige subsystemer, hvorfor resiliens bliver et fænomen, som udvikles og afvikles hele livet igennem. Transaktionsteorien får således ordlyden, at resiliens er et teleologisk endemål, som enten er udviklet i den sene ungdom eller ej, hvorefter den vil forblive stabil. Som modargument påpeger Sameroff (2009), at vores tid er karakteriseret ved store sociale og teknologiske

forandringer, hvorfor ændringer i voksenalderen også må formodes at kunne føre til transaktioner og dermed udviklingen eller afviklingen af resiliens, hvorfor resiliens ikke må anskues som et teleologisk endemål. På trods af dette vurderes transaktionsteorien dog mere kategorisk i sin forståelse af udviklingen af resiliens i ontogenetisk tid end PE og den kontekstuelle DST.

De tre teorier er dog enige om, at der ikke er kritiske perioder i forbindelse med resiliens, som det ellers har været fremsat i resiliensforskningen: Man fandt i et engelsk studie om adopterede børn fra Rumænien, at børn, som var adopteret før seks månedersalderen, ikke udviste nogen vedvarende problemer, hvorimod at dette udelukkende var tilfældet for børn, som havde tilbragt mere end seks måneder på institutionerne (Bowes & Jaffee, 2013). Et tilsvarende canadisk casestudie fandt dog, at der var resiliente børn blandt de adopterede rumænske børn, og at de resiliente børn havde tilbragt mere tid på de rumænske institutioner (ml. 16 og 24 mdr.) end de ikke-resiliente børn (ml. 9½ og 15 mdr.). En afgørende forskel på grupperne var, at de børn, som udviste resiliens, havde haft canadiske adoptivmødre, som passede dem hjemme, hvorimod de ikke-resiliente børn var blevet sendt i dagsinstitution (Kurytnik, 2008). Studiet understøtter således DST og PE i, at der ikke findes kritiske perioder i udviklingen af resiliens ved seks månedersalderen, men at der muligvis snarere er tale om sensitive perioder, hvor udsættelse for risiko – men også timingen af beskyttende faktorer, såsom at have en primær omsorgsgiver, som går hjemme – kan få en markant betydning for udviklingen.

Med DST og PE åbnes der ligeledes op for, at timingen af sårbarheds- og beskyttende faktorer i udviklingen af resiliens kan være forskellig fra individ til individ, da hvert system selvorganiseres på sin egen måde, og hver genotype og miljøtype interagerer på forskellig vis. Dette understøttes ligeledes af et epigenetisk studie, som fandt, at børn, som var udsat for grov omsorgssvigt, men som havde en genotype med et højt MAOA³-niveau, havde mindre risiko for at udvikle antisocial adfærd end de børn, som havde en genotype med et lavt MAOA-niveau (Caspi et al., 2002, i Gottlieb, 2007). Med inddragelsen af DST og PE i resiliensforskningen må man således i højere grad tage højde for den enkeltes udvikling af resiliens og undersøge de konkrete interaktioner mellem gen og miljø for hvert barn. Dette understøttes af Bowes og Jaffee (2013), som ikke mener, at man kan benytte en *one size fits all*-tilgang i forståelsen og interventionen af resiliens. På trods af disse ligheder mellem teorierne i forståelsen af resiliens adskiller teorierne sig dog, i forhold til hvorvidt resiliens bør anskues som en bottom-up- eller top-down-proces, hvilket nu vil blive diskuteret.

3 Monoamine oxidase A

4.2 Resiliens som en bottom-up- eller top-down-proces?

Ved bottom-up-processer forstås del til del-interaktioner, hvorved systemets komponenter interagerer med hinanden over tid til at generere en helhed, og dette er kendetegnet ved emergens. Top-down-processer henviser til de helhed til del-relationer, som opererer ved, at emergente helheder får en regulerende effekt på komponentdelene. Med top-down-processer åbnes der således for, at højereordensdimensioner, såsom intentioner, mentale strukturer og personlighed, inddrages i forståelsen af systemets selvorganisering (Witherington, 2007).

Den kontekstuelle DST opererer udelukkende med en forståelse af resiliens som en bottom-up-proces, da adfærden ikke kan forstås ud fra højereordensdimensioner, men udelukkende ud fra del til del-interaktioner. Der opereres slet ikke med højereordensdimensioner i forståelsen af resiliens (Witherington, 2007). Dette bevirker ligeledes, at subsystemer, som interagerer i forbindelse med udviklingen af resiliens, er horisontalt organiseret, hvorfor fokus er på intraniveau-interaktioner. Hos PE og transaktionsteorien er subsystemerne kendetegnet ved at befinde sig på forskellige niveauer i form af det biologiske, adfærdsmæssige og miljømæssige, hvorfor de snarere er vertikalt organiseret, og fokus er derfor på interniveau-interaktioner (Witherington, 2007). Thelen og Smith (2006) ville her mene, at så klar skelnen mellem niveauer er problematisk, da det biologiske i deres forståelse ikke kun er gener og hormoner, men i lige så høj grad det sociale miljø, hvorfor man ved at operere med subsystemer på forskellige niveauer ofte tilskriver gener den afgørende betydning i forbindelse med adfærd.

Denne opfattelse ville give mening, hvis transaktionsteorien og PE udelukkende tog udgangspunkt i resiliens som en bottom-up-proces. Hvilket for Gottliebs PE-model ville betyde, at interaktionerne mellem niveauerne kun ville have fundet sted nede fra og op (unidirektionalitet) og således havde tilskrevet den genetiske aktivitet mere betydning for udviklingen af resiliens end miljøet. Men PE-modellen anskuer imidlertid niveauerne som interrelaterede og i bidirektionelt forhold med hinanden, så i modsætning til den kontekstuelle DST skal resiliens både ses som en bottom-up- og top-down-proces. At Sameroff (2010) og Gottlieb (2007) ligeledes opererer med en top-down-forståelse af resiliens, skyldes, at højereordensdimensioner, såsom personlighed og menneskets fænomenologi, inddrages i deres forståelse af udvikling, hvilket ikke er tilfældet for den kontekstuelle DST.

Ifølge Fergusson og Horwood (2003) har personlighed, bl.a. i form af personlighedstræk og temperament, en væsentlig betydning for resiliens, hvilket skyldes, at personlighedsfaktorer både får en betydning for, hvordan man fortolker og reagerer på risiko, samt den adfærd og de valg, man træffer, hvilket understøttes af empiri. For eksempel har børn med lav *novelty seeking* en tendens til ikke at indgå i høj risikoadfærd, som er et kendetegn ved eksternaliseret problemadfærd, og dermed kan et personlig-

hedstræk, såsom lav novelty seeking, fungerer som en beskyttende faktor i udviklingen af resiliens (Fergusson & Horwood, 2003). I dette tilfælde påvirker et emergerende hele, såsom personligheden, således adfærden, som er en delkomponent, hvilket understøtter, at der er top-down-processer forbundet med resiliens.

At anskue resiliens som en udelukkende top-down-proces er dog også problematisk, da resiliens således bliver opfattet som en emergent helhed, som påvirker alle komponenter i systemet, hvorfor resiliens vil være et domænegenerelt fænomen. En udelukkende top-down-forståelse af resiliens vurderes at være karakteristisk for resiliensforskningens første bølge, men som empirisk belæg for, at resiliens ikke er et overordnet begreb, som er gennemgribende for alle udviklingsområder, kan en undersøgelse indtages (Kaufman, Cook, Arny, Jones & Pittinsky, 1994). De undersøgte omsorgssvigtede børn i folkeskolen ud fra tre forskellige operationaliseringer af resiliens i form af social kompetence, akademisk præstation og fravær af kliniske symptomer. Hvis resiliens udelukkende skulle være en top-down-proces, skulle børnene udvise resiliens inden for alle tre domæner, f.eks. fordi "usårlighed" og ego-resiliens beskytter generelt. Man fandt, at 37 pct. af de omsorgssvigtede børn udviste resiliens inden for et domæne, hvorimod kun 5 pct. opfyldte kriterierne for alle tre domæner (Kaufman et al., 1994). Undersøgelsen indikerer således, at resiliens ikke udelukkende kan ansues som en top-down-proces. På baggrund af denne empiri er der et argument for at se resiliens både som en bottom-up- og top-down-proces, hvorigennem komponenterne i systemet virker *konstituerende* for den emergente helhed. Men denne virker til gengæld *organiserende* på komponenterne i systemet, hvilket er i overensstemmelse med transaktionsteorien og PE.

4.3 Mentale repræsentationer og resiliens

Ovenstående overvejelser medfører ligeledes en diskussion om, hvorvidt mentale repræsentationer er en del af resiliensbegrebet. Ifølge den kontekstuelle DST ligger mentale repræsentationer (og menneskets fænomenologi) ikke til grund for adfærd, men er snarere et resultat af adfærd, hvilket ligeledes betyder, at mentale repræsentationer ikke opererer uden for en specifik kontekst (Witherington, 2007). Dette er i modstrid med transaktionsteorien, som anser mentale repræsentationer som indre elaborerede referater af verden, som får en betydning for menneskets adfærd (Sameroff, 2010), og de to teorier adskiller sig således, i forhold til om de tillægger mentale repræsentationer en betydning for resiliens. Resiliensstudier har vist, at *internal locus of control* og en høj *self-efficacy* er beskyttende faktorer i forbindelse med resiliens (Prince-Embury & Saklofske, 2013), hvilket tyder på, at attribueringer og mentale repræsentationer er en del af resiliensbegrebet. Problemet med disse studier er dog, at der

kun er tale om korrelationsstudier, hvorfor det ikke kan afgøres, om disse attribueringer ligger til grund for udviklingen af resiliens, eller om de snarere er et produkt af en resilient adfærd, som den kontekstuelle DST påpeger. Men mentale repræsentationer har vist sig at kunne påvirke resiliens uden for den konkrete kontekst, hvilket empirisk forskning inden for *indre arbejdsmodeller* klart har påvist (Bretherton & Munholland, 2008). Indre arbejdsmodeller er barnets generelle repræsentationer af andre og sig selv, som barnet danner ud fra sit samspil med tilknytningspersonen, og som gør barnet i stand til at guide kommende interaktioner. De indre arbejdsmodeller opererer således på tværs af kontekster, og de påpeges ligeledes at have en intergenerationel transmissionseffekt (Bretherton & Munholland, 2008), hvilket åbner op for at forstå resiliens som en intergenerationel proces, som vil blive diskuteret i næste afsnit.

Transaktionsteorien påpeger ligeledes, at det ikke kun er børns egne repræsentationer i form af indre arbejdsmodeller, som kan guide adfærd, men at forældrenes repræsentationer af deres børn, hvor visse karakteristika fremhæves, og andre nedtones, også kan påvirke børnenes adfærd. Dette skyldes de transaktioner, der er mellem forældre og barn, hvilket empiri ligeledes understøtter. For eksempel var det tydeligt, at nogle mødre opfattede deres spædbørn som problematiske, når de græd (Sameroff, 2010). At blive opfattet som problematisk af sin mor kunne vise sig ved irettesættelser og kritik. Dette medførte, at børnene græd endnu mere, som så igen påvirkede mødrenes negative repræsentationer af barnet. Sameroffs undersøgelse viser således, at børns udvikling af resiliens eller mangel herpå kan være påvirket af de repræsentationer, som tætte omsorgspersoner har omkring barnet. Dette er således et teoretisk og empirisk belæg, som udfordrer den kontekstuelle DST's fokus på, at mentale repræsentationer ikke er af betydning for resiliens, hvorfor den kontekstuelle DST får problemer med at forklare alle aspekter ved resiliensbegrebet. Som modargument vil den kontekstuelle DST påpege, at repræsentationer, såsom indre arbejdsmodeller, er en form for instruktion om, hvordan adfærden skal udføres, og at en sådan prædetermineret tankegang ikke kan forenes med et dynamisk syn på udvikling (Witherington, 2007). Da de indre arbejdsmodeller, som skabes i den tidlige barndom, ikke er statiske (Bretherton & Munholland, 2008), som det også viste sig med de adoptivbørn fra Rumænien, som udviste resiliens, vurderes mentale repræsentationer dog ikke at være determinerende for udviklingen.

Den kontekstuelle DST kan således succesfuldt forklare ikke-psykologiske fænomener som fysisk bevægelse, men i forhold til at forklare psykologiske fænomener, såsom resiliens, vurderes denne tilgang til DST at have visse begrænsninger, da den ikke opererer med mentale repræsentationer (Kunnen, 2012). Den kontekstuelle DST kan dog alligevel bidrage til resiliensforskningen, hvilket vil blive fremført i næste afsnit.

Skema 1: Opsamling af metateoriernes forståelse af resiliens.

	Smith & Thelen	Sameroff	Gottlieb
Hvad er resiliens?	Et attractor-mønster, som er skabt på baggrund af systemets selvorganisering	Transaktioner mellem genotype, fænotype og miljøtype	Interaktioner mellem forskellige analyseniveauer i et system
Er der kritiske perioder i udviklingen af resiliens?	Nej	Nej	Nej
Er resiliens en bottom-up- eller top-down-proces?	Bottom-up-proces	Bottom-up- og top-down-process	Bottom-up- og top-down-proces
Er mentale repræsentationer en del af resiliensbegrebet?	Nej	Ja	Ja

5. Metateoriernes bidrag til fremtidens resiliensforskning

Hvordan kan DST og PE bidrage til fremtidens resiliensforskning? Der startes med en vurdering af resiliens som et intergenerationelt fænomen. Herefter vil der blive præsenteret en ny måde at undersøge resiliens på ud fra den kontekstuelle DST med inddragelse af en case. Dernæst vil det blive eksemplificeret, hvordan DST kan fungere som en metateori, hvorudfra nye hypoteser om resiliens kan genereres. Løbende diskuteres de styrker og udfordringer, der er ved at integrere DST og PE i resiliensforskningen.

5.1 Resiliens som et intergenerationelt fænomen

At anskue resiliens som et intergenerationelt fænomen blev antydnet i forrige afsnit med transmissionseffekten af de indre arbejdsmodeller. Nyere PE-studier støtter dette, idet en opvækst under berigede eller belastede opvækstmiljøer kan påvirke genmaterialet, som kan videreføres til flere generationer (Sommer, 2011). Et par eksempler: Et epigenetisk dyrestudie fandt, at uopmærksomme rottemødre påvirkede ungernes methylering af generne for østrogen-receptorerne i hjernen, således at disse blev formindsket. Når disse unger selv voksede op og blev mødre, medførte deres formindskede østrogen-receptorer, at de også selv blev uopmærksomme mødre (Champagne & Curley, 2011), hvilket førte til omsorgssvigt på tværs af generationer. I en undersøgelse fra en population i Norrbotten i Sverige blev der fundet en transmissionseffekt af overspisning, hvor drenge, som havde været udsat for overspisning i en vinter, fik sønnesønner, som havde større risiko for at dø

tidligere end andre drenge fra samme generation (Sommer, 2011). Sådanne epigenetiske studier får således en stor konsekvens for forståelsen af resiliens, da resiliens således skal forstås som et yderligere dynamisk og multifaktorielt fænomen end som først præsenteret i definitionen af resiliens. Resiliens kan således operere *på tværs* af generationer, og begreberne signifikant risiko og relativ positiv adaptation får således en ny betydning, da disse ikke kun relaterer sig til barnets liv, men også til tidligere generationers. Som det blev illustreret i studiet fra Norrbotten, var tidligere generationers udsættelse for risiko også en risiko for sønnesønnerne, og at udvise resiliens behøver således ikke kun at relatere sig til risiko i barnets liv. En konsekvens af dette bliver dog, at det bliver endnu mere problematisk at vurdere risiko, end det er i dag (Luthar et al., 2000), da man skal kende til flere generationers udsættelse for risiko. Der er således nogle nye udfordringer, når resiliens ses som et intergenerationelt fænomen, specielt i vurderingen af risiko, og hvem der bør karakteriseres som resiliente. En styrke ved at integrere PE i resiliensforskningen er dog, at den påpeger nye måder, hvorpå resiliens kan forstås, som f.eks. et intergenerationelt fænomen, og undersøger, hvilke biologiske mekanismer der kan have en indvirkning på resiliens, hvilket ikke før har været undersøgt i resiliensforskningen (Cicchetti, 2013). At fokusere på biologiske mekanismer i forbindelse med resiliens er dog blevet kritiseret, da de biologiske mekanismer ikke er til at ændre, hvorfor interventionsmulighederne over for resiliens bortfalder (Bowes & Jaffee, 2013). En sådan kritik vurderes dog at bygge på en forældet *blue-print*-opfattelse, hvor gener anskues som en færdiglavet plan, som ikke er til at ændre (Rossano, 2003), og som styrer udviklingen af resiliens. En sådan opfattelse af resiliens kan dog ikke forenes med DST og PE, da epigenetiske studier netop viser, hvordan miljøet kan tænde og slukke for gener, således at miljøet faktisk kan ændre biologien (Masterpasqua, 2009), hvorfor intervention i høj grad vurderes fordelagtigt.

5.2 Nyt analyseredskab til undersøgelse af resiliens

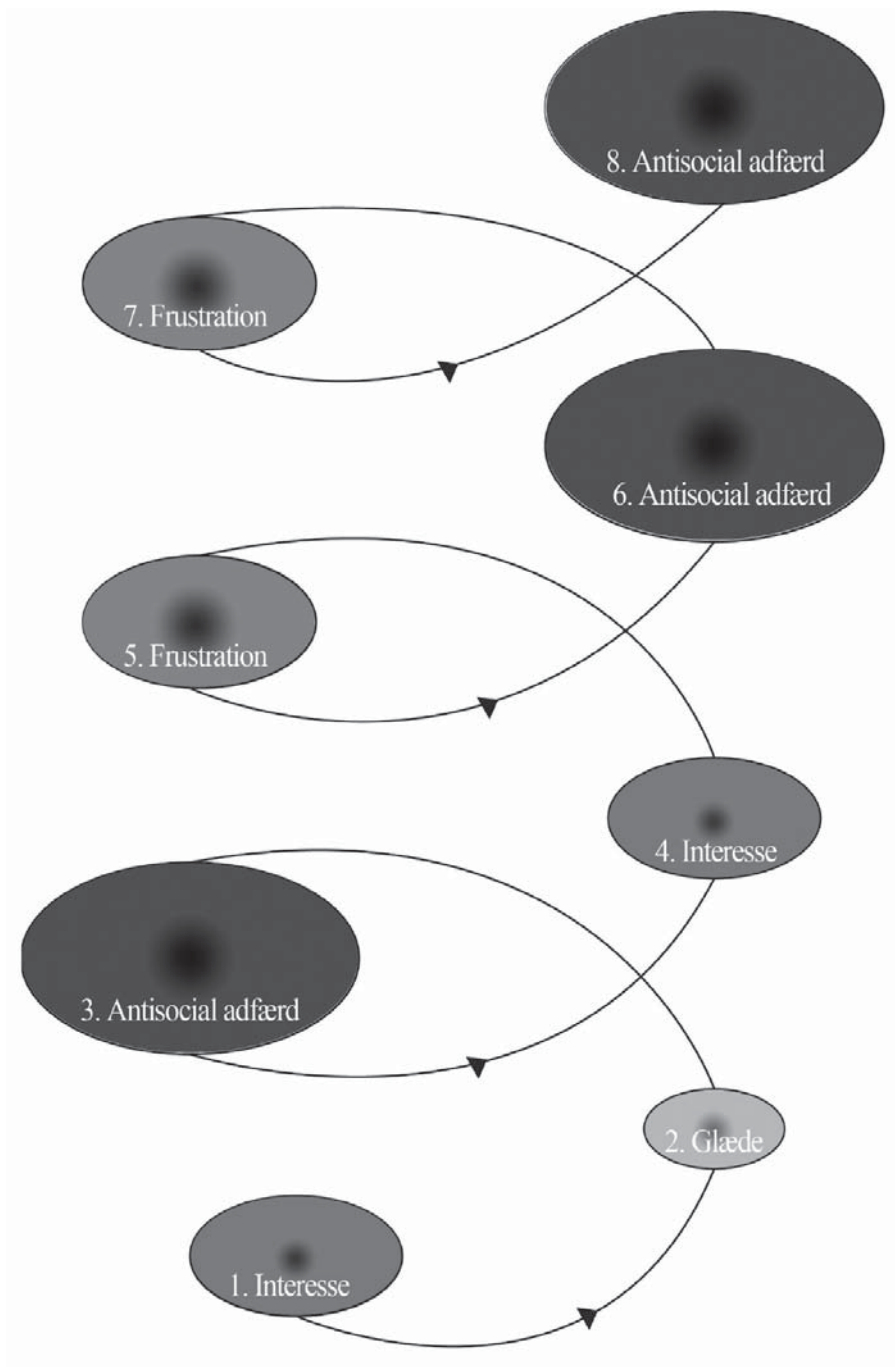
Mange studier har undersøgt resiliens ud fra det adfærdsmæssige funktionsområde (Rutter, 2000), hvilket også gør sig gældende for et studie lavet af Garnezy, Masten og Tellegen (1984), hvor resiliens blev operationaliseret som social kompetence, som blev målt ud fra psykologiske tests og vurderinger fra forældre, lærere, kammerater samt bedømmelser af akademisk præstation. Lignende måleredskaber i form af udtalelser fra barnet selv, kammerater og pædagoger samt akademisk præstation blev brugt i en tværsnitsundersøgelse, hvor resiliens blev undersøgt i forhold til omsorgssvigtede og ikke-omsorgssvigtede børn (Cicchetti, Rogosch, Lynch & Holt, 1993, i Cicchetti, 2013). Disse resiliensstudier har ifølge den kontekstuelle DST det problem, at resiliens bliver vurderet ud fra subjektive vurderinger frem for at studere adfærd i en konkret kontekst i realtid. Ligeledes påpeger den kontekstuelle DST, at det er problematisk at undersøge resiliens ud fra

tværnsnitsundersøgelser, da der dermed ikke tages højde for de indlejret tidskalaer, og dermed indfanger man ikke det dynamiske aspekt ved resiliens, hvorfor vigtigheden af at bruge longitudinale studier i undersøgelsen af resiliens fremhæves. Modsat den kontekstuelle DST vurderes subjektive vurderinger dog ikke til at være et problem i forbindelse med at undersøge resiliens, da man gennem en analyse af de forskellige vurderinger kan komme frem til relevant information om barnet. Når dette er sagt, kan man dog give den kontekstuelle DST medhold i, at vurderinger ikke kan stå alene, men at resiliens også bør studeres i den konkrete kontekst i realtid, da der ellers er en masse vigtig information, som går tabt.

For at illustrere dette vil der nu blive taget udgangspunkt i en case fra PPR-praksis. Casen handler om Simon, der sidste år gik i tredje klasse, og som udviste en meget antisocial adfærd. Simon kommer fra en dysfunktionel familie, hvor faderen er voldelig over for moderen. Simon og moderen har derfor ad flere omgange boet på et krisecenter, hvorfor Simon i høj grad har været udsat for risiko. Hvis man havde undersøgt Simons grad af resiliens ud fra vurderinger fra lærere og forældre, som de to empiriske undersøgelser i starten af afsnittet gjorde, var det tydeligt, at Simon var blevet kategoriseret som et ikke-resilient barn med beskrivelser som "problembarn, antisocial, ondskabsfuld og opmærksomhedskrævende". En dag brugte vi et par timer på at observere Simon, og figur 3 viser de forskellige attractor states, som Simon oplevede i løbet af disse timer. Simon startede med at have sit yndlingsfag, matematik, og det var tydeligt, at Simon befandt sig i en interesseret position fra starten af (1), og at denne også på et tidspunkt var præget af en glæde (2). Da Simon ikke svarer rigtigt på et regnestykke på et tidspunkt, og sidekammeraten griner, slår Simon sin sidekammerat (3). Til næste time, som er idræt, er Simon igen interesseret (4), men da han ikke bliver valgt som en af de første i fordelingen af hold, oplever Simon frustration (5) og slår igen en klassekammerat (6). Herefter får Simon skældud af læreren, hvilket skaber yderligere frustration hos Simon (7), og han ender med også at slå læreren (8).

Ud fra figur 3 er det tydeligt at se, at det attractor-mønster, som skabes ud fra systemets selvorganisering, er påvirket af systemets historie og her og nu-kontekst, hvilket i figuren er illustreret med en spiral. Ligeledes viser figuren, at de forskellige attractors har forskellig størrelse og farve, som indikerer dybde, således at jo mørkere en attractor er, jo dybere er den. I Simons tilfælde er det tydeligt, at den antisociale attractor er den største og dybeste, hvorfor systemet oftest trækkes over i denne tilstand, og det er svært for systemet at skifte væk fra denne adfærd, hvorimod glæde er den mindste attractor, og denne adfærd opleves kun i få kontekster.

Simons udviklingsbane er præget af antisocial adfærd i en sådan grad, at dette er blevet et forholdsvis stabilt mønster, hvorfra systemet indtager denne position det meste af tiden. Med forholdsvis stabilt menes, at dette møn-

Figur 3. Illustration af de forskellige attractor states, som Simon oplever på en skoledag.

ster altid vil kunne ændres, og det er således ikke determinerende, hvorfor Simon i andre kontekster eller senere i den ontogenetiske udvikling vil kunne udvise tegn på positiv adaptation. Med inddragelsen af den kontekstuelle DST i resiliensforskningen åbnes der således op for et nyt analyseredskab til at undersøge resiliens over tid og i forskellige kontekster ved at fokusere på attractor-mønstre, som kan bidrage med en nuanceret forståelse af resilient og ikke-resilient adfærd – ikke blot som to kategorier, men snarere som et

kontinuum, hvorimellem et barn kan placeres. I modsætning til vurderingerne fra forældre og lærere af Simon, som kun beskrev ham som et ikke-resilient barn, viste denne analyse af attractor states, hvordan Simon også var interesseret og oplevede glæde i skolemæssige sammenhænge, og en klar fordel bliver således, at de forskellige nuanceforskelle af adfærd medtages. Set i forhold til intervention vurderes analysen også at være af betydning, da barnets styrker og udfordringer i forskellige kontekster bliver tydelige. For eksempel er det ud fra figuren over Simons adfærd tydeligt, at frustration ofte går forud for den antisociale adfærd, hvorfor indsatsen f.eks. skal sættes ind her med at lære Simon en anden copingstrategi.

Resiliensstudier har hovedsagelig ikke benyttet sig af casestudier (Kurytnik, 2008), men ud fra ovenstående case vurderes casestudier af det enkelte barn og dets adfærd over tid og i forskellige kontekster også at kunne bidrage med vigtig viden om resiliens og sårbarhed. Dette understøttes ligeledes af en tidligere frembragt pointe i artiklen om, at timing, og hvad der fungerer som beskyttende faktorer i forbindelse med resiliens, kan være forskelligt fra barn til barn, hvorfor fremtidens resiliensforskning i højere grad også bør studere de individuelle forskelle i udviklingen af resiliens. Når dette er sagt, betyder det dog ikke, at den kontekstuelle DST's analyseredskab kan stå alene til at undersøge resiliens. Det vurderes derimod, at mange forskellige måder at undersøge resiliens på, både som undersøgt ud fra den kontekstuelle DST, transaktionsteorien og PE, er fordelagtigt i en integrativ tilgang til resiliens.

5.3 DST og PE som integrativ metateori

Med inddragelse af DST og PE i resiliensforskningen åbnes der således op for mange måder at undersøge resiliens på. Transaktionsteorien undersøger det relationelle aspekt, den kontekstuelle DST undersøger det adfærdsmæssige og PE undersøger de biologiske mekanismer, og alle disse perspektiver er væsentlige for at forstå resiliens som fænomen. Som det er blevet vist gennem artiklen, er der styrker og udfordringer ved teorierne, hvorfor man ved at undersøge resiliens ud fra alle teorierne får en mere nuanceret forståelse af resiliens. Inddragelsen af DST og PE bidrager således med en integrativ forståelse til resiliens, hvor både biologiske, psykologiske og miljømæssige faktorer kan medtages inden for den samme forklaringsmodel. Gottliebs (2007) model over PE (se figur 2) kan være et eksempel på en sådan model. Men Gottlieb uddyber ikke, hvad der menes med "*bidirectional influences*" i sin model, kun at indflydelser går begge veje. I stedet for at samspillene ses som "interaktioner" mellem niveauerne, kan DST forklare resiliens (og sårbarhed) som *multilevel dynamics*, som i princippet er selvorganiserende, men påvirker hinanden og forandres over tid.

Anvendelse af DST og PE i resiliensforskningen løser dog ikke den kritik, der har været af, at resiliens operationaliseres og måles forskelligt. Her skal det påpeges, at forskellige empiriske metoder kan være af afgørende betydning for, at viden inden for et videnskabeligt felt udbygges (Luthar et al., 2000). Med

DST og PE kan det videnskabelige felt inden for resiliensforskningen ligeledes finde nye retninger, da helt nye hypoteser om resiliens kan fremsættes. Resiliensforskningens teori- og begrebsdannelse er empirisk og metodologisk forankret, hvorfor disse overvejende er induktive konstruktioner, som er blevet skabt til at forklare empiriske resultater (Sommer, 2011), men med inddragelse af PE og DST som en metateori kan der fremsættes teoretisk deducerede hypoteser om resiliens, som derefter kan undersøges empirisk. For eksempel denne hypotese: "Miljøbetinget stress kan påvirke aktiviteten i mitokondrierne (MIT) på celleniveau." (Der findes i dag både ekspertise og teknologi til at undersøge dette). Hvis det skulle vise sig, at miljøstress sænker MIT-aktiviteten, kan dette muligvis forklare gåden om kronisk fatiguesyndromet.

Men hvilke udfordringer og styrker vil der være ved at integrere og bruge metateorierne i resiliensforskningen? Det fremgår af skema 2:

Skema 2: Udfordringer og styrker ved at anvende metateorierne i resiliensforskningen.

	Udfordringer	Styrker
<i>DST og PE generelt</i>	– Vanskeliggør forståelsen og undersøgelsen af resiliens, da dette er et dynamisk og systemisk begreb. – Stadig mange forskellige måder at operationalisere og måle resiliens på.	– Integrativ tilgang, hvor både biologiske, psykologiske og miljømæssige faktorer kan medtages i samme forklaringsmodel. Dikotomier som arv og miljø bortfalder. – Fokus på individuelle forskelle i forbindelse med resiliens, som gør, at en one size fits all-tilgang til resiliens ikke giver mening. – Bruge DST og PE som en metateori, hvorudfra nye hypoteser om resiliens kan fremsættes.
Kontekstuelle DST	– Reduktionistisk i forhold til resiliens, da teorien kun opererer med resiliens som en bottom-up-proces og dermed ikke mentale repræsentationer.	– Nyt analyseredskab til at undersøge resiliens ud fra attractor states. – Vigtigheden af at undersøge resiliens over tid (longitudinale studier) og i forskellige kontekster påpeges.

Transaktions-teori	– Teorien viser ikke specifikt, hvordan transaktioner mellem genotype og miljøtype foregår (inddragelse af PE kan løse dette).	– Inddrager mentale repræsentationer i resiliensbegrebet. – Fokus på transaktioner gennem relationer.
PE	– Resiliens som et intergenerationelt fænomen vanskeliggør måling og vurdering af resiliens. – Spørgsmålstejn ved, om PE-dyrestudier kan generaliseres til mennesker pga. økologisk validitet.	– Bidrager med nye måder at forstå resiliens på (f.eks. som et intergenerationelt fænomen). – Fokus på de biologiske mekanismer bag resiliens, som ikke før har været undersøgt i resiliensforskningen.

5.4 En teoretisk deduceret hypotese om resiliens

Mange teorier og studier har fremsat, at psykopatologi, som f.eks. depression og antisocial adfærd hos børn og unge, er karakteriseret ved en stor grad af rigiditet, hvilket ud fra den kontekstuelle DST ville medføre en hypotese om, at psykopatologi kan ses som et udtryk for rigiditet i attractor states (Kunnen, 2012). Når denne hypotese skal overføres til resiliensforskningen, er det dog vigtigt ikke at sætte det, at man ikke udviser resiliens, lig med psykopatologi, da resiliens snarere skal forstås som et kontinuum. Når hypotesen imidlertid er interessant at overføre til resiliensforskningen, skyldes det, at den muligvis kan bidrage med nye måder, hvorpå resiliens kan forstås som en teori, samt nye måder at undersøge resiliens på empirisk. Hypotesen om resiliens ud fra den kontekstuelle DST bliver således, at *resiliens er kendetegnet ved fleksibilitet mellem attractor states, hvorimod ikke-resilient adfærd er kendetegnet ved en rigiditet mellem attractor states*. Denne fleksibilitet er både karakteriseret ved, at det resiliente barn kan skifte mellem mange forskellige attractor states, og at dette kan gøres forholdsvis hurtigt. Hypotesen bidrager således med en ny teoretisk forklaring på resiliens.

Det interessante spørgsmål i forbindelse med denne hypotese bliver så, hvad denne rigiditet mellem attractor states skyldes? Problemet med den kontekstuelle DST's hypotese er, at den ikke giver nogen forklaring på dette ud over at påpege, at den nuværende adfærd er et resultat af systemets historie og selvorganisering. Systemets kontekst påvirker denne selvorganisering (Thelen & Smith, 2006), men hvorfor dette fører til fleksibilitet eller rigiditet, kan teorien ikke forklare, hvorfor transaktionsteorien kan inddrages til at

forklare dette. På trods af de konceptuelle forskelle, som blev præsenteret tidligere i artiklen mellem den kontekstuelle DST og transaktionsteorien, vurderes teorierne dog at være komplementære i forhold til den fremsatte hypotese. Dette skyldes, at Sameroff (2009) differentierer mellem interaktioner og transaktioner, og dermed kan fleksibilitet og rigiditet mellem attractor states forklares ud fra de transaktioner eller mangel på transaktioner (interaktioner), som et barn indgår i. Transaktioner er kendetegnet ved at involvere tab af stabilitet, som dermed bevirker, at systemet kan selvorganisere sig på en ny måde og skabe nogle nye mønstre (Thelen & Smith, 2006), hvilket skaber en fleksibilitet i systemet.

Interaktioner involverer derimod ikke noget nyt eller et adaptivt pres, hvorfor systemet efterfølgende er kendetegnet ved stabilitet. For eksempel kan ikke-responderende forældre eller lærere være årsag til, at et barn ikke indgår i transaktioner, men snarere interaktioner (Sameroff, 2009), hvorfor systemet bliver kendetegnet ved stabilitet. På denne måde får relationer, som f.eks. forældre-barn-relationen, således en betydning for, hvorvidt fleksibilitet eller rigiditet mellem attractor states udvikles. Dette understøttes af et studie, som undersøgte den tidlige udvikling af antisocial adfærd ud fra forældre-barn-interaktioner hos 240 børnehavebørn, som var udsat for risiko. Hver forældre-barn-interaktion blev optaget over fire gange i to timer i forskellige kontekster, som rangerede fra leg til faglige opgaver, således at forældrene og børnene havde mulighed for at opleve forskellige affektive tilstande. Studiet fandt, at den gennemsnitlige rigiditetsscore i forældre-barn-relationen var signifikant højere for de 10 pct. af børnene, som scorede højest på udadreagerende adfærd, og som senere udviklede en antisocial adfærd, i modsætning til de andre børn. Disse børn og deres forældre udviste færre affektive tilstande og forblev i den samme affektive tilstand i længere tid, og effektstørrelserne for dette voksede over de fire gange, hvilket tyder på, at konsekvenserne ved rigiditet i forældre-barn-relationen i den tidlige barndom blev mere og mere markant med tiden (Hollenstein, Granic, Stoolmiller & Snyder, 2004). På trods af at studiet handler om antisocial adfærd, er det interessant i forhold til hypotesen om resiliens, da det tyder på, at det er vigtigt i forhold til udviklingen af resiliens at have nogle relationer, som er kendetegnet ved fleksibilitet, således at barnet oplever et bredt spektrum af affektive tilstande (attractors).

Et bredt spektrum af attractors og en fleksibilitet mellem disse er vigtigt, da barnet således kan udvise sensitivitet til konteksten og regulere disse tilstande, når konteksten skifter, hvilket ifølge Fletcher og Sarkar (2013) er et kendetegn for børn, som udviser resiliens. Ved ikke at opleve forskellige affektive tilstande – og dermed rigiditet mellem attractor states – bliver barnets coping-adfærd også meget snæver, hvilket også gjorde sig gældende for Simon i case-eksemplet, som hovedsagelig håndterede udfordringer med antisocial adfærd. En klar styrke ved at inddrage DST bliver således, at der kan fremsættes nye hypoteser om resiliens som vist i dette afsnit. På trods af

den empiri, som er blevet fremlagt i afsnittet, forbliver det dog et empirisk spørgsmål, hvorvidt der er støtte for hypotesen om, at resiliens er et udtryk for fleksibilitet mellem attractor states, og hvilke faktorer der ligger til grund for dette, hvilket den fremtidige resiliensforskning må undersøge.

Som nævnt i begyndelsen har den internationale forskning i resiliens ikke beskæftiget sig med, hvordan diverse metateorier kan bruges i forskningen. Dette skyldes bl.a. forskningens stærke empiriske "bottom-up"-orientering samt dens nuværende karakter af teoretisk eklekticisme. For at råde bod herpå har vi i denne artikel præsenteret, diskuteret og forsøgt at integrere tre specifikke metateorier som et bud på fremtidens forskning i resiliens. Dette er imidlertid kun en begyndelse. Næste skridt vil være at udvikle konkrete empiriske forskningsstrategier, der kan "fange" systemiske, transaktionelle og epigenetiske dynamikker, som er involveret i resiliens. Her kan Sameroff og MacKenzie's (2003) metodeartikel give inspiration til, hvordan dette kan gribes an.

REFERENCER

- Borge, A.I.H. (2004). *Resiliens: Risiko og sund udvikling* (1. udgave). København: Hans Reitzels Forlag.
- Bowes, L., & Jaffee, S.R. (2013). Biology, genes, and resilience: Toward a multidisciplinary approach. *Trauma, Violence, & Abuse, 14*(3), 195-208.
- Bretherton, I., & Munholland, K.A. (2008). Internal working models in attachment relationships. Elaborating a central construct in attachment theory. In *Handbook of Attachment* (2nd Ed., Chapter 5, pp. 102-127). New York and London: Guilford Press.
- Champagne, F.A., & Curley, J.P. (2011). Epigenetic influence of the social environment. In A. Petronis, & J. Mill, *Brain, Behavior and Epigenetics* (pp. 185-208). New York: Springer-Verlag Publishing.
- Cicchetti, D. (2013). Annual research review: Resilient functioning in maltreated children – Past, present, and future perspectives. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 54*(4), 402-422.
- Fergusson, D.M., & Horwood, L.J. (2003). Resilience to childhood adversity: Results of a 12-year study. In S.S Luthar, *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities* (pp. 130-155). New York: Cambridge University Press.
- Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist, 18*(1), 12-23.
- Garnezy, N., Masten, A.S., & Tellegen, A. (1984). The study of stress and competence in children: A building block for developmental psychopathology. *Child Development, 55*(1), 97-111.
- Gottlieb, G. (2007). Probabilistic epigenesis. *Developmental Science, 10*(1), 1.
- Hollenstein, T., Granic, I., Stoolmiller, M., & Snyder, J. (2004). Rigidity in parent-child interactions and the development of externalizing and internalizing behavior in early childhood. *Journal of Abnormal Child Psychology, 32*(6), 595-607.
- Kaufman, J., Cook, A., Arny, L., Jones, B., & Pittinsky, T. (1994). Problems defining resiliency: Illustrations from the study of maltreated children. *Development and Psychopathology, 6*, 215-229.

- Keenan, E.K. (2010). Seeing the forest and the trees: Using dynamic systems theory to understand "stress and coping" and "trauma and resilience". *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20(8), 1038-1060.
- Kunnen, S.E. (2012). *Studies in Adolescent Development*. New York: Psychology Press.
- Kurytnik, K.P. (2008). Resilience in adolescents adopted from romanian orphanages: A multiple case study analysis. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*.
- Lerner, R.M. (2002). *Concepts and Theories of Human Development* (3rd Ed., Chapter 6-10). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Luthar, S.S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D. Cicchetti, & D.J Cohen, *Developmental Psychopathology, Vol. 3: Risk, Disorder, and Adaptation* (2nd Ed., pp. 739-795). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.
- Luthar, S.S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Masten, A.S. (2007). Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Development and Psychopathology*, 19(3), 921.
- Masterpasqua, F. (2009). Psychology and epigenetics. *Review of General Psychology*, 13(3), 194-201.
- Prince-Embury, S., & Saklofske, D.H. (2013). Translating resilience theory for application: Introduction. In Prince-Embury, S., & Saklofske, D.H.: *Resilience in Children, Adolescents, and Adults: Translating Research into Practice*. (Pp. 3-7). New York: Springer Science + Business Media.
- Rossano, M.J. (2003): *Evolutionary Psychology* (Chapter 4). New York: John Wiley & Sons Inc.
- Rutter, M. (2000). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications. *Handbook of Early Childhood Intervention* (2nd Ed., pp. 651-682). New York: Cambridge University Press.
- Sameroff, A.J. (2000). Developmental systems and psychopathology. *Development and Psychopathology*, 12(3), 297-312.
- Sameroff, A.J. (2009) *The transactional model of development: How children and contexts shape each other*, 3-32. Washington, DC: American Psychological Association.
- Sameroff, A.J. (2010). A unified theory of development: A dialectic integration of nature and nurture. *Child Development*, 81(1), 6-22.
- Sameroff, A.J., & MacKenzie, M.J. (2003). Research strategies for capturing transactional models of development: The limits of the possible. *Development and Psychopathology*, 15, 613-640.
- Smith, L.B., & Thelen, E. (2003). Development as a dynamic system. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(8), 343-348.
- Sommer, D. (2011). Resiliens: Forskning – begreber – modeller. *Psyke & Logos*, 32(2), 372-394.
- Thelen, E., & Smith, L.B. (1994). *A dynamic systems approach to the development of cognition and action*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Thelen, E., & Smith, L.B. (2006). *Dynamic Systems Theories*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.
- Witherington, D.C. (2007). The dynamic systems approach as metatheory for developmental psychology. *Human Development*, 50, 127-153.